

ЭПИК ЖАНRLAR POETIKASI

Xo'jayeva Mohinur Tulqin qizi

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat O'zbek tili va
adabiyoti universitetining 1-bosqich magistr talabasi.*

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek adabiyotidagi epik janrlarning – doston, masal, ertak, afsona, latifa va roman kabi janrlarning poetik xususiyatlari, ularning mazmun va shakliy jihatlari tahlil qilingan. Ushbu janrlarning tarixiy ildizlari, milliy qadriyatlarni aks ettirishdagi o'rni va zamonaviy ahamiyati yoritilgan. Epik janrlar milliy o'zlikni anglash, axloqiy tarbiya va tarixiy xotirani saqlashda muhim vosita ekanligi asoslangan holda ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: Epik janrlar, doston, masal, ertak, afsona, latifa, roman, o'zbek adabiyoti, poetika, milliy qadriyatlar, tarixiy xotira, tarbiya.

Kirish. Epik janrlar milliy adabiyotning yirik tarmoqlaridan biri bo'lib, ular xalqning tarixiy tajribasi, ma'naviy qadriyatlari va orzu-umidlarini badiiy ifodalashda muhim rol o'ynaydi. O'zbek adabiyotida epik janrlar uzoq tarixiy taraqqiyot yo'lini bosib o'tgan. Dostonlar, masallar, ertaklar, afsonalar, latifalar va romanlar kabi janrlar turli davrlarda o'ziga xos shaklda rivojlangan va xalqning dunyoqarashi hamda hayot tarzini aks ettirgan. Ushbu janrlarning poetikasini o'rganish, ularning mazmuni va shakliy xususiyatlarini tahlil qilish bugungi adabiyotshunoslikda dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Epik janrlarning o'ziga xos xususiyatlari

Dostonlar o'zbek xalqining qahramonlik ruhi va tarixiy xotirasini saqlovchi yirik janrlardan biri. "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Rustamxon" kabi dostonlarda xalq qahramonlari obrazi yuksak ma'naviy fazilatlar bilan ifodalangan. Bu dostonlarda epik poetikaning asosiy belgilaridan biri – ideallashtirilgan qahramon va voqealarning dramatik tasviridir. Masalan, "Alpomish" dostoni bosh qahramonining vatanparvarligi va sadoqati orqali xalqning tarixiy kurashlari yoritiladi [1,58]. Dostondagi poetik til, she'riy shakl va takroriy motivlar xalqning og'zaki ijodiga xos xususiyatlarni saqlab qolgan.

Masallar qisqa va nasihatombuz bo'lib, ularning asosiy vazifasi axloqiy xulosa chiqarishdir. O'zbek adabiyotida Atoyi va Xo'ja Ahmad Yassaviy masallarida hayotiy haqiqatlar ramziy obrazlar orqali ifodalangan. Masalan, Atoyining masallarida haqiqat va adolat masalalari jonivorlar orqali yoritiladi [2,43]. Masal poetikasining o'ziga xosligi qisqaligi, sodda uslub va chuqur falsafiy ma'noga egaligida ko'rinadi.

Ertaklar xalqning ma'naviy va madaniy qadriyatlarini yosh avlodga yetkazish vositasi bo'lib, ular sehrli voqealar va personajlar orqali yaxshilik va yomonlikning kurashini tasvirlaydi. "Zumrad va Qimmat", "Boy ila Xizmatchi" kabi ertaklarda

yaxshilik har doim yomonlik ustidan g'alaba qiladi [3,29]. Ertaklarning poetikasi voqealarning jonli tasviri, dialoglar va xayoliy elementlarga boyligi bilan ajralib turadi.

Afsonalar qadimiy e'tiqod va tushunchalarni o'zida aks ettiradi. "O'rda tosh afsonasi" va "Chorbog' afsonasi" kabi afsonalar tarixiy voqealar bilan bog'langan holda yaratilgan. Ularning poetikasida real va xayoliy voqealar qorishmasi, dramatik tasvir va ramziy ma'nolar yetakchi o'rin tutadi [1,35].

Latifalar xalqning topqirligi va hazil-mutoyiba madaniyatini ifodalaydi. Nasriddin Afandi haqidagi latifalar xalqning donishmandligi va kulgi orqali haqiqatni ochib berish uslubini aks ettiradi [2,17]. Latifalarning poetikasi qisqa hajm, yumor va kutilmagan xulosa bilan belgilanadi.

Romanlar o'zbek yozma adabiyotining yirik janri hisoblanib, tarixiy va ijtimoiy muammolarni keng qamrovli yoritadi. Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani orqali o'zbek xalqining 20-asr boshidagi ijtimoiy hayoti va o'zgarishlari badiiy tasvirlangan [3,127]. Roman poetikasining asosiy xususiyatlari murakkab syujet, qahramonlarning psixologik kechinmalari va keng qamrovli voqealar tasviridir.

Epik janrlarning dolzarbligi va zamonaviy o'rni

Bugungi kunda epik janrlar milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani saqlash va yosh avlodni tarbiyalashda muhim rol o'ynamoqda. Ta'lim muassasalarida epik janr namunalarini o'qish orqali o'quvchilar vatanparvarlik, insoniy fazilatlar va axloqiy qadriyatlarni o'zlashtiradilar. Adabiyotshunoslar va zamonaviy yozuvchilar klassik epik janr an'alarini yangi badiiy shakllarda davom ettirmoqdalar.

Dostonlar va romanlarda zamonaviy ijtimoiy muammolar yoritilib, bugungi voqelikning murakkab tomonlari badiiy tahlil qilinmoqda. Masallar va latifalar esa qisqa shakli bilan keng ommaga tezkor axloqiy saboqlarni yetkazishda samarali vosita bo'lib qolmoqda. Bu janrlarning poetikasini chuqur o'rganish va rivojlantirish milliy adabiyotning kelajakdagi taraqqiyoti uchun muhim hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Xasanov, O. (2015). O'zbek xalq dostonlari poetikasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Sodiqova, M. (2018). O'zbek xalq masallarining janr xususiyatlari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
3. Karimov, N. (2020). O'zbek romanchiligi tarixi va nazariyasi. Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti.